

ΠΡΟΤΥΠΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΕΡΕΥΝΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟ-ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΟ¹

*Κώστας Ρόντος
Νίκος Ναγόπουλος
Μανούσος Μαραγκουδάκης
Γιάννης Κάλλας
Μάνος Σαββάκης
Μαρία-Ελένη Συρμαλή*

Περίληψη

Το άρθρο αυτό επιδιώκει να παρουσιάσει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση σχεδιασμού κοινωνικής έρευνας με αντικείμενο το ζήτημα των πρόσφατων μεταναστευτικών/προσφυγικών ροών προς την Ελλάδα και τη συνακόλουθη ανάγκη για λήψη αποτελεσματικών μέτρων πολιτικής προς αντιμετώπισή του, στην προοπτική της ομαλής κοινωνικής ένταξης των ξένων που εισέρχονται στην Ελλάδα και αποκτούν το δικαίωμα νόμιμης παραμονής στη χώρα.

Η κοινωνική έρευνα απαιτεί αρχικά την θεωρητική τεκμηρίωση του εξεταζόμενου ζητήματος, η οποία έχει πολλαπλές κατευθύνσεις: την εξειδίκευση των στόχων της έρευνας, την τυπολογία, το θεσμικό πλαίσιο, το αμιγώς θεωρητικό υπόβαθρο και την διασφάλιση της ηθικής κατά τη διενέργειά της. Το ερευνητικό μέρος συνδυάζει τις επιμέρους κατηγορίες έρευνας και έχει συγκεκριμένους στόχους, που προκύπτουν από την θεωρητική προσέγγιση και υποστηρίζουν την εξαγωγή αποτελεσμάτων στα

---

1. Ευχαριστίες: Η συγγραφή του άρθρου αυτού υποστηρίχθηκε από την χρηματοδότηση του Ελληνικού Ιδρύματος για την Έρευνα και την Καινοτομία (ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ), έργο «Η προοπτική μιας μακροχρόνιας παραμονής των προσφύγων και των μεταναστών στην Ελλάδα: ανάδειξη των δημογραφικών και κοινωνικο-οικονομικών συνεπειών και η σημασία τους για την αποδοχή της προοπτικής αυτής από την ελληνική κοινωνία».

ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται. Οι σύγχρονες προσεγγίσεις κοινωνικής έρευνας περιλαμβάνουν κατά περίπτωση ποσοτική ή/και ποιοτική έρευνα ή μεικτές μεθόδους, ανάλογα με τους εξεταζόμενους πληθυσμούς και τους ειδικότερους στόχους του ενιαίου ερευνητικού σχεδίου. Τα παραγόμενα αποτελέσματα έχουν την δυνατότητα να υποστηρίζουν αποτελεσματικά τους στόχους της έρευνας, με την κατάλληλη ανάλυση αυτών μέσω συγκεκριμένων μεθόδων και τεχνικών. Καθώς η κοινωνική έρευνα δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά προσπαθεί να λύσει προβλήματα, η χρήση των αποτελεσμάτων της έρευνας για την διατύπωση αξόνων πολιτικής είναι επιβεβλημένη.

Στο πλαίσιο αυτό, το παρόν άρθρο θα παρουσιάσει τον σχεδιασμό δύο πρόσφατων ερευνών, που διενεργήθηκαν η μεν πρώτη το 2016 (περιληπτικά, για λόγους συνέχειας με την πρόσφατη ενασχόλησή μας με το προσφυγικό/μεταναστευτικό) και η δεύτερη την τρέχουσα περίοδο (2019-2022), με υποστήριξη του ΕΛΙΔΕΚ, με στόχο την αποτύπωση των βασικών χαρακτηριστικών του πρόσφατου μεταναστευτικού ρεύματος κατά τις δύο περιόδους προς τη χώρα μας με βασική πύλη εισόδου τα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου. Τα σημεία που θα αναπτυχθούν και ο σχεδιασμός συνολικά αναμένεται να αξιοποιηθούν από μελλοντικούς ερευνητές που ασχολούνται με συναφή θέματα, αλλά και γενικότερα με την κοινωνική έρευνα, καθώς οι γενικές μεθοδολογικές αρχές αυτής τυγχάνουν εφαρμογής σε οποιοδήποτε γνωστικό αντικείμενο.

Λέξεις-κλειδιά: εμπειρική έρευνα, ποιοτικές μέθοδοι, ποσοτικές μέθοδοι, μεικτές μέθοδοι, μεταναστευτικό ζήτημα.

Abstract

This paper aims at presenting an integrated approach to the design of empirical social research focusing on the issue of recent migration/refugee flows towards Greece and the subsequent need to apply policy measures regarding the smooth integration of immigrants and refugees entering Greece and gaining the right to legally reside in the country.

Social research requires the theoretical validation of the phenomenon under consideration in various dimensions, including the specification of research aims, typology, the institutional framework, the theoretical background, and securing research ethics. The research part combines the individual research categories, focusing on particular targets stemming from the theoretical background and supporting results pertaining to the research questions involved. Contemporary approaches to social research include qualitative and/or quantitative research or mixed methods, according to the population studied and the specific research targets of the overall research plan. Results may effectively support research aims with the use of specific methods and techniques. Since social research is not an end

in itself but attempts to solve problems, the use of research results in the formulation of policy directions is of the essence.

In this context, the current study presents the design of two recent research projects: the first completed in the year 2016 (a brief presentation, to indicate the continuity with our recent engagement in the refugee/migrant issue); the second conducted in the present period (2019-2022) and funded by the Hellenic Foundation for Research and Innovation (H.F.R.I./ELIDEK), with the aim of mapping the refugee-immigrant flows, where the North-Eastern Aegean islands serve as the main entrance gate. The overall design and particular aspects of the projects are expected to be adopted by future researchers in the field and in wider social contexts since the general methodological research principles may be applied to any scientific discipline.

Keywords: empirical research, quantitative methods, qualitative methods, mixed methods, migration issue.

Εισαγωγή

Η εξαιρετικά σύνθετη κοινωνική και οικονομική οργάνωση που αναπτύσσεται στη σύγχρονη εποχή καθιστά τη στατιστική και λοιπή πληροφόρηση καθοριστικό παράγοντα της προόδου και της ανάπτυξης για τις τοπικές κοινωνίες, τις χώρες και τους υπερεθνικούς οργανισμούς. Η ανάγκη για στατιστικά και ποιοτικά δεδομένα γίνεται πιο επιτακτική στα πλαίσια της παρακολούθησης και της πρόβλεψης των συνεχών και ταχύτατων αλλαγών που επέρχονται στις σύγχρονες κοινωνίες υπό την επίδραση της διεθνοποίησης των οικονομιών και των κοινωνιών, των διαρθρωτικών μεταβολών στην παραγωγική διαδικασία και της εξέλιξης της τεχνολογίας (Ρόντος, 2008). Ειδικότερα, τα πληροφοριακά συστήματα και η στατιστική και λοιπή πληροφόρηση που αυτά παράγουν έχουν ως βασικό στόχο την υποστήριξη της λήψης αποφάσεων κατά την άσκηση και τον έλεγχο της πολιτικής, αλλά και της επιστημονικής έρευνας που είναι συναφής με το γνωστικό αντικείμενο της δράσης.

Η νεότερη Ελλάδα έχει συνδεθεί ιστορικά με το φαινόμενο της μετανάστευσης, πρώτα ως χώρα προέλευσης και στη συνέχεια ως χώρα υποδοχής μεταναστευτικών πληθυσμών. Για την εξέταση των συνεπειών της μετανάστευσης, θα πρέπει να αναλυθεί μια μεγάλη γκάμα μεταβλητών, καθώς η μετανάστευση αποτελεί ένα σύνθετο κοινωνικο-οικονομικό και δημογραφικό φαινόμενο (Šantić et al., 2017). Στην ελληνική περίπτωση, η μετανάστευση μπορεί να ανταποκριθεί στις πληθυσμιακές πιέσεις και να λειτουργήσει ως αυτόματος δημογραφικός σταθεροποιητής για τη χώρα μας, καθώς υποδέχεται κυρίως άτομα νεαρής ηλικίας, που προέρχονται από χώρες με ταχέως αυξανόμενους πληθυσμούς (Rontos et al., 2012). Κατ' αυτό τον τρόπο, υποκαθίσταται ο φθίνων ρυθμός γεννήσεων του ντόπιου πληθυσμού

και εξισορροπείται το μεταναστευτικό ισοζύγιο μεταξύ χωρών. Βέβαια, σύμφωνα με τις υπάρχουσες αναλύσεις, η παγκόσμια μετανάστευση δεν μπορεί να λύσει αυτόματα το δημογραφικό πρόβλημα στις γηράσκουσες κοινωνίες, αλλά η μεταναστευτική πολιτική θα πρέπει να έχει έναν ενεργό ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση.

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι μεταξύ των ετών 1950 και 2010 ο πληθυσμός των πλούσιων περιφερειών του Βορρά αυξήθηκε μέσω της καθαρής μετανάστευσης. Ειδικότερα, 80% της πληθυσμιακής μεγέθυνσης στην Ευρώπη μεταξύ 2000 και 2018 αποδίδεται στη μετανάστευση, ενώ στην Βόρεια Αμερική το αντίστοιχο ποσοστό για την ίδια περίοδο εκτιμάται σε 32% (Peri, 2019). Συνεπώς, μόνο η καθαρή μετανάστευση μπορεί να διασφαλίσει πληθυσμιακή σταθερότητα, καθώς και μεγέθυνση, στις γηράσκουσες αναπτυσσόμενες οικονομίες του Βορρά. Ως καθαρή μετανάστευση ορίζεται «ο αριθμός των εισερχομένων μεταναστών στη χώρα μείον τον αριθμό των εξερχομένων από τη χώρα μεταναστών σε συγκεκριμένη περίοδο»². Ο όρος αποδίδεται και ως ισοζύγιο μετανάστευσης και υπολογίζεται είτε ως απόλυτη διαφορά είτε ως ‰ του πληθυσμού της περιοχής υποδοχής (Ρόντος, 2011). Σύμφωνα με τα ανωτέρω, αυτό θα συμβεί μόνο εάν προωθηθούν μακροχρόνιες πολιτικές μετανάστευσης που επιτρέπουν την εισροή προσδιορισμένων πληθυσμών μεταναστών και που αξιολογούν τη μακροχρόνια επίδρασή τους, αντί για την επικέντρωση σε βραχυχρόνιους υπολογισμούς του (κυρίως πολιτικού) κόστους. Συμπληρωματικός στόχος στο πλαίσιο άσκησης πολιτικής θα πρέπει να είναι η άμβλυση των ξενοφοβικών τάσεων και της αντιληπτής απειλής, ώστε να υπάρξει αρμονική συμβίωση των προσφύγων και μεταναστών με τις τοπικές κοινωνίες.

Η μελέτη αυτή έχει ως στόχο να παρουσιάσει μια ολιστική προσέγγιση σχεδιασμού κοινωνικής έρευνας με αντικείμενο τις πρόσφατες μεταναστευτικές/προσφυγικές ροές που έχει δεχθεί η Ελλάδα. Τα ερευνητικά αποτελέσματα μπορούν να λειτουργήσουν ως πυλώνας αναφορικά με τη λήψη μέτρων πολιτικής για την αποτελεσματική διαχείριση του φαινομένου προς την κατεύθυνση της ομαλής κοινωνικής ένταξης του εισερχόμενου πληθυσμού. Ευρύτερα, τα σημεία που θα αναπτυχθούν και ο ερευνητικός σχεδιασμός συνολικά αναμένεται να αξιοποιηθούν σε μελλοντικές έρευνες που συνδέονται με σχετικά θέματα, αλλά και γενικότερα με την κοινωνική έρευνα, καθώς οι γενικές μεθοδολογικές αφετηρίες αυτής τυγχάνουν εφαρμογής και σε άλλα γνωστικά πεδία. Η κοινωνική έρευνα απαιτεί αρχικά τη θεωρητική τεκμηρίωση του εξεταζόμενου ζητήματος, η οποία έχει πολλαπλές κατευθύνσεις: εξειδίκευση των στόχων της έρευνας, τυπολογία, θεσμικό πλαίσιο, αμιγώς θεωρητικό υπόβαθρο και διασφάλιση της ηθικής και δεοντολογίας κατά τη διενέργειά της.

---

2. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Beginners:Population/el>

Το γενικό πλάνο των ερευνών

Η έρευνα του 2016 είχε σαν στόχο να διερευνήσει τις συνθήκες διαβίωσης του τοπικού πληθυσμού μιας πύλης βασικής για τις μεταναστευτικές/προσφυγικές ροές προς την Ευρώπη, της Λέσβου, την επίδραση που είχαν οι ροές αυτές στην καθημερινότητα και την οικονομική κατάσταση των πολιτών, και συνακόλουθα τη στάση των τελευταίων απέναντι στους εισερχόμενους πληθυσμούς, καθώς αυτή θεωρείται σημαντική για την ομαλή έκβαση του όλου ζητήματος.

Η επιτακτικότητα των προβλημάτων που δημιουργήσε η ραγδαία αύξηση του αριθμού των εισερχόμενων πληθυσμών κατά τα έτη 2015-16 και η ανάγκη άμεσης πληροφόρησης για τα παραπάνω ζητήματα, οδήγησε στον σχεδιασμό μιας ποσοτικής δειγματοληπτικής έρευνας, σχετικά μεγάλης έκτασης για τοπική έρευνα (δείγμα 697 ατόμων), που διενεργήθηκε εν μέσω των τεράστιων ροών προς το νησί την άνοιξη του 2016.

Παρότι τα αποτελέσματα και τα συμπεράσματα που έδωσε η έρευνα αυτή ήταν σημαντικά, περιορισμοί οικονομικοί και χρονικοί, δεν επέτρεψαν την γεωγραφική κυρίως επέκτασή της και σε άλλες περιοχές ή και σε πρόσθετες μεθοδολογικές προσεγγίσεις (ποιοτική έρευνα κτλ.), καθώς δεν υπήρξε χρηματοδότηση από κάποια πηγή, αλλά πραγματοποιήθηκε με ίδιες δυνάμεις (προσωπικό και ερευνητικές υποδομές) του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Ο σχεδιασμός της έρευνας αυτής θεωρείται επιτυχής καθώς απάντησε σε βασικές συνιστώσες του τεράστιου προσφυγικού/μεταναστευτικού ζητήματος και μάλιστα σε χρονικά πλαίσια πολύ κοντά στα γεγονότα. Αποτελεί δε παράδειγμα του ερευνητικού έργου που πραγματοποιείται από τα πανεπιστήμια κάτω από καθεστώς υποχρηματοδότησης ή μη χρηματοδότησης.

Τα επόμενα χρόνια οι ανάγκες σε ερευνητικά δεδομένα φάνηκε να μετατοπίζονται από τα ζητήματα υποδοχής, άμεσης περίθαλψης και γενικότερα διαχείρισης της εισόδου των μεταναστών/προσφύγων, τόσο ως προς τους ίδιους όσο και ως προς τους τοπικούς πληθυσμούς, σε ζητήματα που είχαν να κάνουν με τη διαφαινόμενη προοπτική μιας πιο μακροχρόνιας παραμονής των μεταναστών/προσφύγων στη χώρα, και συνακόλουθα με την κοινωνική ένταξη αυτών.

Καθώς η έρευνα δεν θα πρέπει να είναι στατική, αλλά να ακολουθεί δυναμικά τις εξελίξεις των γεγονότων και φαινομένων και να απαντά σε συγκεκριμένα ερωτήματα που προκύπτουν σε κάθε φάση τους, αναλήφθηκε νέα ερευνητική προσπάθεια με τον παραπάνω στόχο (προοπτική μακροχρόνιας παραμονής των μεταναστών/προσφύγων). Η χρηματοδότηση της έρευνας αυτής από το ΕΛ.ΙΔ.Ε.Κ έδωσε τη δυνατότητα επέκτασης της έρευνας, όχι μόνο στη Λέσβο ως πύλη εισόδου αλλά και στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας (Αττική, Θεσσαλονίκη) όπου είχαν προωθηθεί πρόσφυγες στα πλαίσια της λεγόμενης β' υποδοχής. Η βασική υπόθεση εργασίας εδώ ήταν ότι οι στάσεις και οι αντιδράσεις/απειλές των τοπικών κοινωνιών διαφοροποιούνται στις περιοχές β' υποδοχής, όπου οι πρόσφυγες/μετανάστες

τοποθετούνται οργανωμένα σε κατοικίες και διαβιώνουν όπως και οι γηγενείς, σε σχέση με την γκετοποιημένη και εν πολλοίς άναρχη κατάσταση που επικρατεί ακόμη στις πύλες εισόδου αυτών (περιοχές α΄ υποδοχής).

Σημειώνεται ότι η έγκριση του έργου, που έγινε σε ανταγωνιστικό περιβάλλον πολλών υποψηφιοτήτων, οφείλεται, πέραν της ποιότητας και πληρότητας της ερευνητικής ομάδας, και στον λεπτομερή και ακριβή προσδιορισμό των ακόλουθων συστατικών του:

- Σαφής στρατηγικός στόχος και αντικείμενα του έργου σε σχέση με τα διαφαινόμενα προβλήματα
- Καινοτομία και νέα γνώση που θα προκύψει
- Επίδραση του έργου στον επιστημονικό, οικονομικό και κοινωνικό τομέα
- Πλήρης θεωρητική προσέγγιση του θέματος ως αρχικό στάδιο της κοινωνικής έρευνας.
- Αξιοποίηση των θεωρητικών προσεγγίσεων για την εξειδίκευση των ερευνητικών στόχων
- Πολλαπλή μεθοδολογική προσέγγιση με πρωτογενή και δευτερογενή ποσοτική έρευνα, καθώς και ποιοτική έρευνα σε συγκεκριμένους πληθυσμούς
- Ακριβής προσδιορισμός των ερευνητικών ερωτημάτων της κάθε έρευνας
- Σύλλογή, χρήση και τεκμηρίωση δευτερογενών ποσοτικών και ποιοτικών δεδομένων κατόπιν προσδιορισμού των σχετικών αναγκών
- Σύνθεση των αποτελεσμάτων όλων των ερευνών σε συνάρτηση με το θεωρητικό πλαίσιο που τέθηκε
- Ανατροφοδότηση των θεωρητικών προσεγγίσεων με βάση τα ερευνητικά αποτελέσματα, δεδομένου ότι η σχέση θεωρίας και έρευνας είναι αμφίδρομη.
- Πρόβλεψη για κατασκευή Portal και Data Base για τη δημιουργία πάγιας ερευνητικής υποδομής, τεκμηρίωσης του υλικού και διάχυσης των αποτελεσμάτων που προκύπτουν από το έργο
- Συγγραφή πλήθους κειμένων, με περιεχόμενο τα θεωρητικά και ερευνητικά ευρήματα του έργου και τις δράσεις διάχυσης αυτού
- Δημοσίευση αρκετών επιστημονικών άρθρων σε περιοδικά και συλλογικούς τόμους, συμμετοχή σε συνέδρια και σύνδεση διπλωματικών εργασιών και διδακτορικών διατριβών με το έργο
- Σύνθεση όλων των παραπάνω προκειμένου να προταθεί ένα ολοκληρωμένο σχέδιο αντιμετώπισης του ζητήματος της μακροχρόνιας παραμονής των μεταναστών/προσφύγων στη χώρα και της κοινωνικής τους ένταξης.

Συμπερασματικά, το γενικότερο μοντέλο του έργου συνοψίζεται στην αλληλεξάρτηση της θεωρητικής με την ερευνητική προσέγγιση, και συγκεκριμένα στην επιλογή ότι το ερευνητικό μέρος (κατεύθυνση και μεθοδολογία) στηρίζεται στις

θεωρητικές κατευθύνσεις του αντικειμένου, ενώ τα ευρήματα της έρευνας ανατροφοδοτούν τη θεωρία προς πιθανές νέες κατευθύνσεις. Δεύτερος άξονας του έργου είναι η κατάληξη όλων των δράσεων σε διατύπωση προτάσεων πολιτικής, κατά το δυνατόν ολοκληρωμένης, καθώς η κοινωνική έρευνα οφείλει να είναι στοχευμένη και να προτείνει λύσεις.

Η λεπτομερής οργανωτική δομή των εμπλεκόμενων και η εσωτερική επικοινωνία για τη διοίκηση και τον συντονισμό του έργου, καθώς και το πλήρες πρόγραμμα διάχυσης των αποτελεσμάτων αυτού και εξωτερικής επικοινωνίας, αποτέλεσαν επίσης βασικούς συντελεστές διεκπεραίωσης του έργου.

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν τα βασικά στοιχεία της πρόσφατης αυτής ερευνητικής προσπάθειας.

Το θεωρητικό πλαίσιο του ερευνητικού έργου

Στο θεωρητικό πλαίσιο μελετήθηκαν μια σειρά θεμάτων τεκμηρίωσης του μεταναστευτικού/προσφυγικού ζητήματος, καθώς και οι κυρίαρχες σήμερα θεωρητικές τοποθετήσεις πάνω στο θέμα. Συγκεκριμένα, μελετήθηκαν και καταγράφηκαν τα εξής:

- Τυπολογία της μετανάστευσης και του προσφυγικού
- Ευρωπαϊκή και εθνική νομοθεσία
- Θεωρίες για τις στάσεις των τοπικών κοινωνιών προς τους πρόσφυγες/μετανάστες
- Μελέτη των πραγματικών κοινωνικο-οικονομικών και δημογραφικών συνεπειών της μετανάστευσης
- Σενάρια για την προοπτική μιας μόνιμης εγκατάστασης των προσφύγων/μεταναστών στην Ελλάδα και της σχετικής κοινωνικής ένταξης αυτών
- Καλές πρακτικές μακροχρόνιας παραμονής και πολιτικών κοινωνικής ένταξης των μεταναστών/προσφύγων

Σύντομη αναφορά για τη σημασία και το περιεχόμενο των παραπάνω συνιστωσών του θεωρητικού πλαισίου του έργου δίνεται στη συνέχεια.

Ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας

Η ηθική και δεοντολογία στη σύγχρονη εμπειρική κοινωνική έρευνα αποτελεί σημαντική παράμετρο κάθε ερευνητικού σχεδιασμού και συνεισφέρει στον εμπλουτισμό της σχετικής διαδικασίας και την προστασία των δικαιωμάτων των συμμετεχόντων. Ουσιαστικά, η διάσταση αυτή αναφέρεται σε ένα σύνολο κανονιστικών προτάσεων, δεοντολογικών αποφάσεων και πρακτικών συμβουλών, οι οποίες ρυθ-

μίζουν, διευθετούν και ταξινομούν τις σχέσεις του ερευνητή και των ερευνητικών φορέων με τους θεσμούς και τα άτομα που εμπλέκονται στην εμπειρική κοινωνική έρευνα. Τα ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας στη σύγχρονη εμπειρική κοινωνική έρευνα είναι εξαιρετικά σημαντικά καθώς σχετίζονται με τα θεμέλια της κοινωνιολογικής γνώσης (Ναγόπουλος, 2003), με τη δευτερογενή κοινωνική έρευνα, με τις ερευνητικές υποδομές (Κάλλας, 2010), με τις συνθετικές απόπειρες σύζευξης διαφορετικών επιστημολογικών και μεθοδολογικών παραδειγμάτων (Ναγόπουλος, 2010), με τις πληθυσμιακές μελέτες (Ρόντος, 2010), και με το συνδυασμό ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων.

Στη σύγχρονη εμπειρική κοινωνική έρευνα, επειδή η ερευνητική διαδικασία συχνά εμπλέκει στον σχεδιασμό τις απόψεις και τις αντιλήψεις του κοινωνικού επιστήμονα και της ερευνητικής ομάδας, είναι απαραίτητο να λαμβάνεται υπόψη το ειδικότερο αντικείμενο της έρευνας και να καταγράφονται εξονυχιστικά δυσκολίες, τροποποιήσεις και μεταβολές στην πορεία του εγχειρήματος. Εν προκειμένω επισημαίνεται ότι, λόγω των επιβαρυνμένων υγειονομικών συνθηκών μέσα στην πανδημία του κορωνοϊού, ο αρχικός ερευνητικός σχεδιασμός αναφορικά με τη δια ζώσης συμπλήρωση των ερωτηματολογίων μεταβλήθηκε, όπως επισημαίνεται στην ενότητα όπου περιγράφεται η μεθοδολογία της έρευνας. Η επιστημονική ακεραιότητα και η συνέπεια αποτελούν συγκροτησιακά στοιχεία της ηθικής και δεοντολογίας κάθε έρευνας. Ειδικότερα στην κοινωνική έρευνα, τα ζητήματα αυτά περιπλέκονται επειδή αφορούν, μεταξύ άλλων, αξιακούς κώδικες, θρησκευτικές πεποιθήσεις και συστήματα αντιλήψεων. Από αυτή την άποψη, η απόλυτα «αντικειμενική» καταγραφή μιας αλήθειας ή μιας κοινωνικής πραγματικότητας προσκρούει πάντα στα μεθοδολογικά εργαλεία και τις αντιλήψεις του ερευνητή, από τον οποίο απαιτείται ανοικτότητα και ευελιξία στον σχεδιασμό κάθε ερευνητικού εγχειρήματος. Το ιστορικό πλαίσιο και το κοινωνικοπολιτικό περιβάλλον μέσα στα οποία οργανώνεται μια έρευνα αποτελούν επίσης παράγοντες που οιονεί επηρεάζουν το σχεδιασμό και την υλοποίησή της. Για αυτό τον λόγο, ο ακραίος υποκειμενισμός στα συμπεράσματα και νωρίτερα στον ερευνητικό σχεδιασμό, οι αυθαίρετες απόψεις και ο αποκλεισμός διαφορετικών αντιλήψεων θα πρέπει να αποφεύγονται. Αντίθετα, θα πρέπει να ενισχύεται ο πλουραλισμός και ο δημοκρατικός διάλογος, που θα μετατρέψουν την όποια διαφορετική άποψη σε ερευνητικό πλεονέκτημα και θα τεκμηριώσουν εδραία επιστημονική γνώση και προτάσεις προς εφαρμογή.

Στη συνέχεια παρουσιάζονται συνοπτικά τα σημαντικότερα ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας που υφίστανται στη σύγχρονη εμπειρική κοινωνική έρευνα και τα οποία έχουν ληφθεί υπόψη στο τρέχον ερευνητικό πρόγραμμα. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι αφενός είναι αδύνατη η εξαντλητική πραγμάτευσή τους, αφετέρου κάποια από αυτά, εκ των πραγμάτων, διαπλέκονται και συνυπάρχουν, χωρίς ουσιαστικά να δίνεται μια οριστική και καθολικά αποδεκτή απάντηση από ολόκληρη την επιστημονική κοινότητα. Ως προς τους συμμετέχοντες στην έρευνα, θα πρέπει

να επισημανθεί ότι οι ερευνητές και η ερευνητική ομάδα γνωρίζουν, και θα πρέπει να ενημερώσουν σχετικά τους συμμετέχοντες στην έρευνα, ότι δεν πρόκειται να παρέμβουν και να αναμειχθούν, με κανέναν απολύτως τρόπο, στη ζωή και την καθημερινότητά τους, ώστε να μην τη διαταράξουν, έστω οριακά και πρόσκαιρα.

Οι ερευνητές θα πρέπει να λάβουν υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε ερευνώμενης κοινωνικής ομάδας (π.χ. ηλικιωμένοι), ώστε να διασφαλιστεί ότι τυχόν στοιχεία που την καθιστούν «ευάλωτη» ή τη φέρνουν σε δυσμενή θέση μπορούν ίσως να εξουδετερωθούν. Οι ερευνητές έχουν ειδική ευθύνη να εσέβονται τα συμφέροντα των «ευάλωτων» κοινωνικών ομάδων σε όλη την ερευνητική διαδικασία. Τα ευάλωτα και μειονεκτούντα άτομα και ομάδες (π.χ. ηλικιωμένοι, άνεργοι, ψυχικά πάσχοντες κ.ά.) δεν είναι πάντοτε προετοιμασμένα, για διάφορους λόγους, να υπερασπιστούν τα συμφέροντά τους όταν προσέρχονται στην ερευνητική διαδικασία. Κατά συνέπεια, οι ερευνητές οφείλουν να μειώσουν την ένταση, να διευκολύνουν τη συγκατάθεση/συναίνεση για τη συμμετοχή στην έρευνα και να αποφύγουν άσκοπες ή παράλογες πιέσεις.

Επιπρόσθετα, οι ερευνητές θα πρέπει να διασφαλίζουν πλήρως την ανωνυμία και την εμπιστευτικότητα των συμμετεχόντων, ακολουθώντας τη σχετική νομοθεσία περί προσωπικών δεδομένων, όπως έχει προσφάτως ενημερωθεί, ακόμα και σε περιπτώσεις που είτε οι ίδιοι δεν έχουν πρόβλημα να δημοσιοποιηθεί η ταυτότητα τους είτε είναι πρόδηλο ότι η όποια δημοσιοποίηση δεν θα τους βλάψει. Οι ερευνητές θα είναι πολύ προσεκτικοί κατά την κατηγοριοποίηση ή αποθήκευση των ερευνητικών δεδομένων σε οποιοδήποτε λογισμικό πρόγραμμα, ή όταν τα μοιράζονται με άλλα μέλη της ερευνητικής ομάδας. Θα διαβεβαιώσουν με ειλικρίνεια τους συμμετέχοντες ότι θα τηρηθεί «ερευνητικό απόρρητο» – κάτι άλλωστε που καταγράφεται εμφανώς στην 1η σελίδα των ερωτηματολογίων και των λοιπών ερευνητικών εντύπων που χρησιμοποιούνται, όπως επίσης και στο έντυπο συναίνεσης που υπογράφεται μεταξύ του ερευνητή και του συμμετέχοντα και κρατείται μαζί με το ερωτηματολόγιο. Ακόμα και στην περίπτωση των ηλεκτρονικών ερωτηματολογίων, θα αποστέλλεται αρχικά ένα ηλεκτρονικό έγγραφο συναίνεσης και, κατόπιν αποδοχής από τον συμμετέχοντα, θα αποστέλλεται και το ερωτηματολόγιο. Γενικότερα το ερωτηματολόγιο, ως το κατεξοχήν μέσο επικοινωνίας μεταξύ του ερευνητή και του ερωτώμενου, και τα λοιπά έντυπα που θα χρησιμοποιηθούν στην έρευνα θα καταρτιστούν με τρόπο ώστε να διασφαλίζουν τους δεοντολογικούς και ηθικούς κανόνες της έρευνας (Ρόντος και Παπάνης, 2006: 85-91). Ιδιαίτερη προσοχή θα δοθεί στη διατύπωση των ερωτήσεων, και ειδικά στην αποφυγή διφορούμενων ερωτήσεων, λέξεων με πολλές σημασίες, ερωτήσεων που προτείνουν συγκεκριμένες ή άνισες απαντήσεις, υποθετικών απαντήσεων και ερωτήσεων που τίθενται σε απόλυτα προσωπικό επίπεδο (ιδίως ενοχλητικών ερωτήσεων) (Ρόντος και Παπάνης, 2006: 92-93).

Ως προς το ερευνητικό παράπτωμα θα πρέπει να επισημανθεί ότι έχει βασικά

τρεις διαστάσεις: την παραποίηση («πείραγμα») της διαδικασίας, την αντιγραφή από πηγές που δεν αναφέρονται και τη νόθευση των ερευνητικών αποτελεσμάτων (Ανα κ.ά., 2013). Οι προαναφερθείσες πρακτικές *απόδουν* προς το ερευνητικό «έθος» και την προσήκουσα ερευνητική δεοντολογία. Επίσης, η αναφορά των ονομάτων των συγγραφέων, η σωστή παράθεσή τους, η «δίκαιη» μνημόνευσή τους ανάλογα με τη διανοητική ή ερευνητική συμβολή τους στο σχεδιασμό, την υλοποίηση ή σε άλλα επιμέρους στάδια ή «*παραδοτέα*» μιας έρευνας αποτελούν σημαντικές παραμέτρους της σύγχρονης προβληματικής σε αυτά τα ζητήματα. Τέλος, η αναγνώριση των πηγών χρηματοδότησης πρέπει να είναι ρητή και ευδιάκριτη (Σαββάκης και Ρόντος, 2021: 7-30).

Στάσεις για τη μετανάστευση

Παρατηρείται συχνά να αντιμετωπίζονται οι πρόσφυγες και μετανάστες ως απειλή για την κοινωνία, την οικονομία, την πολιτική, την πολιτισμική και εθνική ταυτότητα των κοινωνιών υποδοχής (Davidov et al., 2008). Κατ' αυτό τον τρόπο, θεωρείται ότι οι πρόσφυγες και μετανάστες ασκούν αρνητική επίδραση σε διάφορες όψεις του οικονομικού και κοινωνικού συστήματος, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών δαπανών, της ασφάλειας των πολιτών, των πολιτισμικών αξιών, της κοινωνικής ευημερίας, του επιπέδου διαβίωσης (Coenders & Scheepers, 2004). Ενδιαφέρον έχει, επίσης, να αναλυθούν οι λόγοι για τους οποίους τα άτομα οδηγούνται σε εχθρικές συμπεριφορές προς τους εισερχόμενους πληθυσμούς, καθώς και το είδος των κοινωνικών συνθηκών υπό τις οποίες οι άνθρωποι εκδηλώνουν αυτά τα χαρακτηριστικά. Οι θεωρίες αυτές αναπτύχθηκαν στο παρόν έργο προκειμένου να εξηγηθούν τα ανταγωνιστικά συναισθήματα που ενίοτε αναπτύσσει ο ντόπιος πληθυσμός προς τα μέλη διαφορετικών εθνοτικών ομάδων τα οποία διαμένουν στην ίδια χώρα, και η απειλή που κάποιες φορές αισθάνεται. Τα εμπειρικά ευρήματα δείχνουν ότι υπάρχουν διαφορετικές διαστάσεις της «εθνικής απειλής». Πιο αναλυτικά, αυτές είναι, μεταξύ άλλων η οικονομική ή υλική απειλή (Ceobanu & Escandell, 2010), η απειλή της ευημερίας (Hjerm & Nagayoshi, 2015), η πολιτική απειλή (Stephan et al., 1999), η απειλή της ασφάλειας και η εγκληματικότητα (Sniderman et al., 2004), η πολιτισμική απειλή (Lucassen & Lubbers, 2012). Κάθε μία από αυτές τις εκφάνσεις έχει διαφορετικούς γενεσιουργούς παράγοντες, καθώς και ξεχωριστές συμπεριφορικές συνέπειες (Raijman et al., 2003). Επιπλέον οι αντιληπτές απειλές είναι η κύρια εξήγηση για ένα ευρύ φάσμα συναισθημάτων κατά των μεταναστών, που χρησιμοποιούνται για να ερμηνευθούν οι σχέσεις που διαμορφώνονται με τις τοπικές κοινωνίες και οι συμπεριφορές που εκδηλώνονται από τον ντόπιο πληθυσμό (Kalogeraki, 2012).

Οι τρεις κύριες θεωρητικές προσεγγίσεις που εξετάστηκαν στο έργο αυτό για

την ερμηνεία των αντιληπτών απειλών είναι οι ακόλουθες. Η πρώτη προσέγγιση ονομάζεται «ρεαλιστική θεωρία δι-ομαδικής σύγκρουσης» (realistic group conflict theory) (LeVine & Campbell, 1972). Η βασική υπόθεσή της είναι ότι οι επιλεγμένες στάσεις και συμπεριφορές μεταξύ ομάδων εξυπηρετούν κυρίως τη διατήρηση της θέσης, των πόρων και των προνομίων κάθε ομάδας. Η δεύτερη προσέγγιση είναι η «θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας» (social identity theory), μία πρωτίστως ψυχολογική θεωρία (Tajfel, 1978), η οποία επιχειρεί να εξηγήσει τις συμπεριφορές μεταξύ ομάδων μέσα από την αναφορά σε ψυχολογικές διαδικασίες που συνδέονται με τη διατήρηση και ανάπτυξη της ταυτότητας της ομάδας (Tajfel & Turner, 1979). Η ρεαλιστική θεωρία της σύγκρουσης και η θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας μπορούν να θεωρηθούν συμπληρωματικές και να συνθεθούν έτσι σε ένα γενικό πλαίσιο που ονομάζεται «θεωρία του εθνοτικού ανταγωνισμού» (ethnic competition theory). Η βασική υπόθεση αυτού του θεωρητικού μοντέλου είναι ότι οι εθνικιστικές συμπεριφορές και ο συνακόλουθος αποκλεισμός προκαλούνται από τις γενικότερες ανάγκες διατήρησης της κοινωνικής ταυτότητας, ενώ η ένταση αυτών των συμπεριφορών διαφέρει ανάλογα με το μέγεθος του πραγματικού ανταγωνισμού ή/και την αντιληπτή εθνική απειλή (Billiet et al., 2014).

Τυπολογία για το μεταναστευτικό/προσφυγικό ζήτημα

Δεδομένων των αυξημένων μεταναστευτικών-προσφυγικών ροών στη σύγχρονη εποχή, και ιδιαίτερα κατά τα τελευταία έτη, έχει ενδιαφέρον η ανάλυση των στάσεων και συμπεριφορών των κοινωνιών υποδοχής προς αυτούς τους πληθυσμούς (Rontos et al., 2019), που συνιστά και βασικό πυλώνα του παρόντος ερευνητικού έργου. Ο κεντρικός άξονας που συνδέει το ενδιαφέρον και τους ερευνητικούς στόχους του έργου και αποτυπώνεται στρατηγικά στην επιχειρούμενη τυπολογία αφορά τις πολιτικές κοινωνικής ένταξης μεταναστών και προσφύγων που εγκαθίστανται σε διάφορες περιοχές της ελληνικής επικράτειας. Περιμετρικά της κεντρικής αυτής έννοιας, λαμβάνονται υπόψη προσεγγίσεις, στοχεύσεις και παρεμβάσεις οι οποίες, από την πλευρά τους, εστιάζουν σε ορισμένες από τις ποικίλες εκφάνσεις και εφαρμογές μέτρων πολιτικής, ανάλογα με τα εθνικά συστήματα χάραξης αυτών των πολιτικών. Σε κάθε περίπτωση, πρόκειται για μια διαδικασία που συνδέεται με την ένταξη στο θεσμικό και κοινωνικό πλαίσιο των χωρών υποδοχής και αφορά τόσο την κοινωνική αναγνώριση των διαφορετικών πληθυσμιακών ομάδων όσο και την ισότιμη μεταχείρισή τους κατά την προσωρινή ή μονιμότερη περίοδο εγκατάστασής τους στην κοινωνία υποδοχής. Είναι σαφές στην περίπτωση αυτή ότι, παράλληλα με τη θεσμική αναγνώριση και την παροχή υπηρεσιών από τη μεριά του κράτους υποδοχής, κρίσιμο ρόλο διαδραματίζουν οι ίδιοι οι πολίτες της χώρας στην ουσιαστική, ομαλή και αποτελεσματική κοινωνική ένταξη των ανθρώπων αυτών στα διάφορα επίπεδα οργάνωσης της κοινωνικής ζωής στις τοπικές κοινότητες.

Η τυπολογία που ακολουθείται στο έργο περιλαμβάνει την αποτύπωση των πραγματικών συνθηκών, καθώς και τις έννοιες και τους ορισμούς που περιβάλ-

λουν και προσδιορίζουν τους ευρύτερους άξονες κοινωνικής ένταξης αριθμού προσφύγων και μεταναστών σε διάφορες περιοχές της ελληνικής κοινωνίας. Η τυπολογία αυτή προκύπτει από την εκτίμηση διαχρονικών συμπερασμάτων αναφορικά με τις δυνατότητες και τις προοπτικές μιας ομαλής και δημιουργικής κοινωνικής ένταξης, όσο και από τη μελέτη των πρόσφατων μεταναστευτικών ροών στην Ελλάδα από κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική άποψη και των επιπτώσεών τους στις κοινότητες υποδοχής. Σκοπός της τυπολογίας είναι η διευκόλυνση της διαμόρφωσης ερευνητικών υποθέσεων στο πλαίσιο του έργου, και συγκεκριμένα της διερεύνησης των συνθηκών που συγκροτούν και συμβάλλουν στην αρμονική προσωρινή ή μονιμότερη διαβίωση μεταναστών και προσφύγων, στο πλαίσιο μιας συνεκτικής πολιτικής σε περιφερειακό επίπεδο που λαμβάνει υπόψη το σεβασμό των δικαιωμάτων τόσο των ίδιων των μεταναστών και προσφύγων όσο και των πολιτών των τοπικών κοινωνιών, καθώς και τους εθνικούς στόχους και το ευρύτερο ευρωπαϊκό περιβάλλον, ώστε να εξυπηρετηθούν και να ενθαρρυνθούν οι όροι μιας ομαλής συμβίωσης. Στην προοπτική αυτή, η τυπολογία βοηθά στην περαιτέρω διερεύνηση των απόψεων και των στάσεων των κοινοτήτων υποδοχής και των πιθανών μεταβολών στην κοινωνική και εργασιακή ζωή τους, καθώς και στην ανάπτυξη κατάλληλου θεσμικού περιβάλλοντος για την αποτελεσματική εφαρμογή πολιτικών, μέσα από μια περίπλοκη διαδικασία που αφορά τη λεπτομερή εξέταση των σημερινών υπηρεσιών και υποδομών μετεγκατάστασης, υποδοχής και στέγασης των μεταναστών και προσφύγων και την πρόταση υπηρεσιών που θα διευκολύνουν την κοινωνική ένταξη σε διαμοιρασμένους πληθυσμούς στις ελληνικές περιφέρειες. Πιο αναλυτικά, η τυπολογία που αναπτύχθηκε εδώ αφορά τους γενικούς άξονες των ερευνών που διενεργούνται στην πορεία υλοποίησης του έργου και συγκεκριμένα:

- τη διερεύνηση των απόψεων και των στάσεων των κοινοτήτων υποδοχής για την προοπτική μονιμότερης συνύπαρξης με τους μετανάστες/πρόσφυγες, σε μια προσπάθεια να διαμορφωθούν και να αναπτυχθούν πολιτισμικοί χώροι εμπιστοσύνης ως ζωτικής σημασίας προϋπόθεση για μια ομαλή διαδικασία ένταξης
- την ανάπτυξη κατάλληλου θεσμικού περιβάλλοντος και την αποτελεσματική εφαρμογή πολιτικών για την ενθάρρυνση αυτής της πολυδιάστατης ολοκλήρωσης
- τη λεπτομερή εξέταση των σημερινών υπηρεσιών και υποδομών υποδοχής και στέγασης των μεταναστών, για ένα πιο αποτελεσματικό σύνολο μέτρων ικανών να μετριάσουν την απογοήτευση και το άγχος, με αποτέλεσμα να διευκολυνθεί η πιο ομαλή και ανθρώπινη διαβίωση αυτών των πληθυσμών στη χώρα
- την εξέταση των αμφίδρομων διαδικασιών για τη σταδιακή εξίσωση των

δικαιωμάτων και των καθηκόντων τους, καθώς και για την πρόσβασή τους σε διάφορους πόρους προς επίτευξη ίσων ευκαιριών και ίσης μεταχείρισης, τόσο από υλική όσο και από πολιτισμική άποψη

- τις πολιτικές ενσωμάτωσης των μεταναστών και προσφύγων, που θα πρέπει να εμπίπτουν στο ευρύτερο πλαίσιο πολιτικών ένταξης των πολιτών τρίτων χωρών με εκείνες που εφαρμόζονται σε επίπεδο ΕΕ
- την προσέγγιση και μελέτη των διαφορετικών αξιακών προτύπων και τρόπων ζωής που ακολουθούν οι μετανάστες και οι πολίτες στις κοινότητες υποδοχής, μαζί με τη διερεύνηση των δυνατοτήτων να γεφυρωθούν τα πολιτισμικά και κοινωνικά κενά
- τα συστήματα ενσωμάτωσης, μέσα από μια συγκριτική πολυεπιστημονική προσέγγιση με στόχο την προώθηση περιεκτικών καλών πρακτικών, με βάση τη χαρτογράφηση και αξιοποίηση των υφισταμένων και τη διάδοση νέων.
- την αύξηση της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και πολιτικής συμμετοχής των μεταναστών, με έμφαση στην τοπική συμμετοχή και δράση

Σενάρια για την προοπτική μιας μόνιμης εγκατάστασης των προσφύγων/μεταναστών στην Ελλάδα και τη σχετική κοινωνική ένταξή τους

Με βάση τη θεωρητική τεκμηρίωση που προηγήθηκε, την τυπολογία και τις ευρωπαϊκές νομικές ρυθμίσεις, και κυρίως τις πραγματικές συνθήκες που υπάρχουν στη χώρα ως προς την υποδοχή και τη χορήγηση ασύλου, καθώς και τις έννοιες και τους ορισμούς που περιβάλλουν και προσδιορίζουν τους ευρύτερους άξονες κοινωνικής ένταξης ενός αριθμού προσφύγων και μεταναστών, επιχειρείται να αναδειχθούν προοπτικές και σενάρια μονιμότερης διαμονής των νεοεισερχόμενων αλλοδαπών σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας.

Επίσης, στο πλαίσιο του γενικότερου πολιτικού, νομικού και αξιακού οικοδομήματος που αφορά τα σενάρια και τις προοπτικές προσωρινής ή μονιμότερης κοινωνικής ένταξης, διερευνήθηκαν εμπειρικά και σε δευτερογενές επίπεδο τα εξής: Α. το θεσμικό πλαίσιο που διατρέχει τις διαδικασίες υποδοχής, διαμονής και γενικότερα ένταξης μεταναστών, αιτούντων άσυλο και δικαιούχων διεθνούς προστασίας στη χώρα μας` Β. οι πραγματικές κοινωνικοοικονομικές και δημογραφικές επιπτώσεις των μαζικών μεταναστευτικών-προσφυγικών ροών στις τοπικές κοινωνίες, ώστε να αναζητηθούν και να εφαρμοστούν εμπνευσμένα μέτρα πολιτικής σε εθνικό και σε περιφερειακό επίπεδο, που θα επιλύουν προβλήματα των αλλοδαπών στην εκπαίδευση, τη στέγαση, την απασχόληση, την υγεία, την κοινωνική ασφάλιση και την πρόσβαση σε άλλες υπηρεσίες` Γ. οι αντιλήψεις και στάσεις των γηγενών πληθυσμών και των προσφύγων-μεταναστών ως προς τους όρους συμβίωσης.

*Καλές πρακτικές μακροχρόνιας παραμονής
και κοινωνικής ένταξης των μεταναστών/προσφύγων*

Η κοινωνική ένταξη συνιστά ατομική ή ομαδική προσπάθεια και διαδικασία προσαρμογής σε μια νέα πραγματικότητα των μεταναστών/μεταναστριών, των αιτούντων/αιτουσών και δικαιούχων διεθνούς προστασίας. Πολιτικές ένταξης μεταναστών και προσφύγων έχουν αναπτύξει όλες οι αναπτυγμένες χώρες, που κρίνονται άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο επιτυχημένες. Στο πλαίσιο της πολιτικής της Ε.Ε. για την ενίσχυση της ένταξης των μεταναστών και προσφύγων, υλοποιούνται δράσεις και προγράμματα ενταξιακού χαρακτήρα που έχουν ως διακηρυγμένο στόχο την ενθάρρυνση της πλήρους συμμετοχής των μεταναστών σε όλες τις πτυχές της συλλογικής ζωής των τοπικών κοινωνιών, την πρόσβασή τους χωρίς διακρίσεις σε βασικά δικαιώματα και αγαθά, την καταπολέμηση ρατσιστικών στάσεων και συμπεριφορών, καθώς και την ενσωμάτωση (mainstreaming) της μεταναστευτικής οπτικής σε όλες τις επιμέρους δημόσιες, εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές. Παρόλο που η μετανάστευση δεν είναι φαινόμενο των τελευταίων μόνο ετών, οι πολίτες τρίτων χωρών εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα στην εκπαίδευση, την είσοδο στην αγορά εργασίας, τη στέγαση, την κοινωνική και πολιτική συμμετοχή στις χώρες υποδοχής, ενώ, διαπιστωμένα, η κοινωνική ένταξή τους υπό εννοϊκές συνθήκες και πρακτικές μπορεί να προσφέρει σημαντικά οφέλη τόσο στους ίδιους όσο και στην οικονομία και την κοινωνία όπου πλέον συμμετέχουν. Η παροχή ευκαιριών για ένταξη και ισότιμη συμμετοχή στη χώρα υποδοχής θα πρέπει λοιπόν να είναι άμεση προτεραιότητα, όπως και η διαδικασία διαμόρφωσης πολύμορφων κοινωνιών ενσωμάτωσης. Θα πρέπει ωστόσο, να πραγματοποιείται με τη συμμετοχή τόσο της κοινωνίας υποδοχής, όσο και των υπηκόων των τρίτων χωρών, αφού η ένταξη δεν μπορεί να επιβληθεί αυτόματα, επιτακτικά και χωρίς τη συναίνεση των ιδίων των ωφελομένων.

Στην Ελλάδα, η στρατηγική ένταξης βασιζόταν μέχρι πρόσφατα περισσότερο στο μοντέλο της αφομοίωσης, δίνοντας έμφαση στην υιοθέτηση του κυρίαρχου κοινωνικού και πολιτισμικού μοντέλου από τους μετανάστες και τους πρόσφυγες. Ωστόσο, η φιλοσοφία της νέας στρατηγικής προτείνει ένα μοντέλο κοινωνικής ένταξης σαφώς πιο αμφίδρομο, που οικοδομείται αφενός στο ενιαίο θεσμικό πλαίσιο, αφετέρου στην αμοιβαία προσπάθεια γηγενών και μεταναστών να αναζητήσουν κοινά σημεία αναφοράς. Στη βάση των παραπάνω –και λαμβάνοντας υπόψη α) το γεγονός ότι οι επονομαζόμενες καλές πρακτικές είναι ουσιαστικά προτάσεις και εφαρμογές που αποσκοπούν στη βελτίωση των όρων συνύπαρξης και β) τις δυσκολίες ενός εγχειρήματος που εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από διαφορετικά πολιτισμικά πρότυπα, αντιλήψεις, αξίες και θρησκευτικά συναισθήματα, που δεν συγκλίνουν αυτονόητα προς ένα κοινό περιβάλλον αρμονικής συνύπαρξης– μελετήθηκαν αναλυτικά και κατατέθηκαν στο πλαίσιο του έργου καλές πρακτικές

που εφαρμόζονται στην Ευρώπη και στην Ελλάδα με στόχο τη δημιουργία των ευνοϊκότερων δυνατών προϋποθέσεων για την επιτυχή κοινωνική ένταξη των μεταναστών-προσφύγων.

Μεθοδολογία

Το ερευνητικό μέρος συνδυάζει τις επιμέρους κατηγορίες έρευνας και έχει συγκεκριμένους στόχους, που προκύπτουν από τη θεωρητική προσέγγιση και υποστηρίζουν την εξαγωγή αποτελεσμάτων στα ερευνητικά ερωτήματα που τίθενται. Οι σύγχρονες προσεγγίσεις κοινωνικής έρευνας περιλαμβάνουν κατά περίπτωση ποιοτική ή/και ποσοτική έρευνα ή μεικτές μεθόδους, ανάλογα με τους εξεταζόμενους πληθυσμούς και τους ειδικότερους στόχους του όλου ερευνητικού σχεδίου. Τα παραγόμενα αποτελέσματα έχουν τη δυνατότητα να υποστηρίξουν αποτελεσματικά τους στόχους της έρευνας, με την κατάλληλη ανάλυση αυτών μέσω συγκεκριμένων μεθόδων και τεχνικών. Καθώς η κοινωνική έρευνα δεν είναι αυτοσκοπός, αλλά προσπαθεί να λύσει προβλήματα, η χρήση των αποτελεσμάτων της έρευνας για την διατύπωση αξόνων πολιτικής είναι επιβεβλημένη.

Στο έργο αυτό χρησιμοποιήθηκε η ερευνητική προσέγγιση των μεικτών μεθόδων, η οποία – εκτός του ότι αποτελεί πάγια άποψη των στελεχών του έργου ότι ο συνδυασμός ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων προσεγγίζει καλύτερα τη συνθετότητα του πραγματικού κόσμου– θεωρήθηκε πλέον κατάλληλη για την ολιστική προσέγγιση του προβλήματος της μετανάστευσης που υιοθετήθηκε στην παρούσα προσπάθεια. Πιο συγκεκριμένα, χρησιμοποιήθηκε η παράλληλη προσέγγιση (Bergin, 2021), δηλαδή η πραγματοποίηση ξεχωριστά αλλά παράλληλα μίας ποσοτικής και μίας ποιοτικής διερεύνησης, επί άλλων μεν πληθυσμών αλλά επί συναφών ερευνητικών ερωτημάτων, ώστε στη συνέχεια να υπάρξει, όπως ήδη αναφέρθηκε, σύγκριση και σύνθεση των ευρημάτων των δύο διερευνήσεων και να προκύψουν πιο ασφαλή και σφαιρικά συμπεράσματα. Βασικά στοιχεία για τις πραγματοποιηθείσες έρευνες στο πλαίσιο του παρόντος έργου περιγράφονται περιληπτικά στη συνέχεια.

Δευτερογενής ποσοτική έρευνα

Η εμπειρική έρευνα αποσκοπεί επιπροσθέτως στην τεκμηρίωση της δευτερογενούς ανάλυσης, με τον προσδιορισμό της απαραίτητης για τις ανάγκες του έργου πληροφορόρησης, προκειμένου να διερευνηθούν οι (πραγματικές) συνέπειες μιας μακροχρόνιας παραμονής/μόνιμης εγκατάστασης των ξένων που πρόσφατα ήρθαν στην Ελλάδα. Με βάση τις πραγματικές ανάγκες τεκμηρίωσης της δευτερογενούς στατιστικής ανάλυσης, συγκεντρώθηκε από ερευνητικούς φορείς και διεθνείς και

εθνικές πηγές πλήθος στατιστικών δεδομένων και ερευνητικών αποτελεσμάτων, εκθέσεων μελετών, άρθρων και βιβλίων που έχουν δημοσιευτεί για την Ελλάδα και για το εξωτερικό σχετικά με τις συνέπειες της εισόδου και παραμονής/εγκατάστασης αλλοδαπών.

Οι παραπάνω συνέπειες εξετάστηκαν σε σχέση τόσο με σημαντικά προηγούμενα μεταναστευτικά ρεύματα προς την Ελλάδα, όπως αυτό της δεκαετίας του '90 από την Αλβανία και άλλες βαλκανικές χώρες, όσο και με το πρόσφατο ρεύμα από το 2015-16 και μετά.

Επίσης, σε σχετικό άρθρο που δημοσιεύτηκε σε επιστημονικό περιοδικό στο πλαίσιο του έργου εξετάστηκε, με βάση ιστορικά στοιχεία αλλά και ποσοτικά δεδομένα, το προσφυγικό ρεύμα του 1922 από τα μικρασιατικά παράλια προς την Ελλάδα, και προέκυψαν σημαντικά συμπεράσματα για τις συνέπειές του, μεταξύ άλλων και για ορισμένες σταθερές συμπεριφορές των τοπικών κοινωνιών στα πρώτα στάδια της εισροής μεγάλου αριθμού προσφύγων.

Πιο συγκεκριμένα, η ανάλυση των παραπάνω συνεπειών επιχειρήθηκε σε οικονομικό, κοινωνικό και δημογραφικό επίπεδο και κάλυψε τις εξής θεματικές:

1. Συνέπειες μεταναστευτικών ροών σύμφωνα με την άποψη των κοινωνιών υποδοχής αλλά και των μεταναστών/προσφύγων
2. Κατάσταση της Ελλάδας σήμερα – προσδιορισμός αναγκών της χώρας σε ανθρώπινους πόρους
3. Χαρακτηριστικά των μεταναστών-προσφύγων και επίδραση της παραμονής τους σε βασικά μεγέθη της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας για μια μακροχρόνια περίοδο που περιλαμβάνει εκ των πραγμάτων και μέλη παλαιότερων μεταναστευτικών ρευμάτων, όπως αυτό από τις βαλκανικές χώρες μετά το 1989
4. Χαρακτηριστικά των μεταναστών-προσφύγων και επίδραση της παραμονής τους σε βασικά μεγέθη της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας κατά το πρόσφατο μεταναστευτικό κύμα
5. Εμπειρία άλλων χωρών σχετικά με την επίδραση μεγάλων μεταναστευτικών ροών
6. Μελέτες σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο άλλες χώρες ελαχιστοποίησαν τις (αρχικές) αρνητικές επιδράσεις μεγάλων και άναρχων μεταναστευτικών ροών

Η σύγκριση των αντικειμενικών, στατιστικά τεκμηριωμένων, συνεπειών των μεταναστευτικών ρευμάτων με τις προσλαμβανόμενες απειλές που προσδιορίζουν τις στάσεις των τοπικών κοινωνιών αναδεικνύουν υπερβολές στις στάσεις αυτές οφειλόμενες σε προκαταλήψεις, έλλειψη πληροφόρησης, ιδεολογική τοποθέτηση ή προπαγάνδα.

Πρωτογενής ποσοτική έρευνα

Η πρωτογενής ποσοτική (στατιστική) έρευνα διενεργήθηκε για να διερευνηθούν οι στάσεις και αντιλήψεις των τοπικών κοινωνιών στην Ελλάδα σχετικά με τη μακροπρόθεσμη εγκατάσταση των μεταναστών/προσφύγων (Μ/Π) και οι σχετικοί προσδιοριστικοί παράγοντες αυτών των στάσεων και αντιλήψεων. Η ποσοτική πρωτογενής έρευνα πραγματοποιήθηκε σε γεωγραφικές περιοχές όπου οι ροές μεταναστών είναι υψηλές και οι κάτοικοι έχουν βιώσει άμεσα το φαινόμενο: πιο συγκεκριμένα, στο Νομό Λέσβου (περιοχή α΄ υποδοχής μεταναστών/προσφύγων) και σε Δήμους των Νομών Αττικής και Θεσσαλονίκης με σχετικά μεγάλη πυκνότητα εγκατάστασης των πρόσφατων προσφυγικών ροών (περιοχή β΄ υποδοχής). Στόχος ήταν να διερευνηθούν αποκλίσεις στις στάσεις μεταξύ των δύο περιοχών. Ερευνήθηκαν Έλληνες πολίτες, μόνιμοι κάτοικοι των παραπάνω περιοχών (που μένουν εκεί περισσότερο από 6 μήνες τον χρόνο) ηλικίας 18-74 ετών, που μπορούσαν επιπλέον να επικοινωνήσουν τηλεφωνικά στα ελληνικά. Το μεγάλο πληθυσμιακό μέγεθος των περιοχών αυτών επέβαλλε την ποσοτική έρευνα, προκειμένου να υπάρξει η μέγιστη αντιπροσωπευτικότητα με την επιλογή δείγματος 800 ενήλικων πολιτών.

Ο σχεδιασμός και η δομή του ερωτηματολογίου έγινε με ιδιαίτερη προσοχή, καθώς είναι καθοριστικής σημασίας για την επιτυχία της έρευνας (Ρόντος και Παπάνης, 2006). Καταρτίστηκε ένα δομημένο ερωτηματολόγιο 32 κλειστών ερωτήσεων και 1 ανοικτής, διαρθρωμένο με τρόπο που να ανταποκρίνεται πλήρως στους στόχους της έρευνας και μόνον αυτούς, και να μην είναι εκτεταμένο σε βαθμό που να δημιουργεί προβλήματα κατά τη συμπλήρωσή του και την περαιτέρω επεξεργασία – όπως προβλέπει η στατιστική μεθοδολογία. Στη βάση αυτή, το ερωτηματολόγιο αποτελείται από τις εξής ενότητες:

- A. Προσδιορισμός/μέτρηση της στάσης του ελληνικού πληθυσμού απέναντι στους αλλοεθνείς (ερωτήσεις 1-4)
- B. Προσέγγιση της διαπαφής με τους Μ/Π και προβλήματα από τη συμβίωση (ερωτήσεις 5- 9)
- Γ. Προσλαμβανόμενες απειλές (ερωτήσεις 10-11)
- Δ. Διαφοροποιήσεις στη στάση (ερωτήσεις 12-13)
- Ε. Κοινωνική ένταξη (ερωτήσεις 14-21)
- ΣΤ. Πολιτισμική απόσταση (ερωτήσεις 22-24)
- Z. Δημογραφικά και Κοινωνικοοικονομικά στοιχεία (ερωτήσεις 25-33)

Ως μέθοδος δειγματοληψίας επιλέχθηκε η δισταδιακή τυχαία δειγματοληψία (α΄ στάδιο νοικοκυριό και β΄ στάδιο μέλος αυτού) κατά στρώματα (παραπάνω περιοχές), ενώ υπολογίστηκε, όπως επιβάλλεται στη δειγματοληπτική στατιστική έρευνα, το μέγιστο δειγματοληπτικό σφάλμα (3,7%) και ο τρόπος αντιμετώπισης των

μη αποκρίσεων (non-response rate). Επισημαίνεται ότι οι μη αποκρίσεις μονάδων δείγματος αντιμετωπίστηκαν με εφεδρικό δείγμα της ίδιας περιοχής για κάθε μονάδα τόσο σε επίπεδο νοικοκυριού (α' στάδιο) όσο και σε επίπεδο επιλεγμένου ατόμου από το νοικοκυριό (β' στάδιο). Στο δεύτερο αυτό επίπεδο, το άτομο που θα αντικαταστήσει το αρχικά επιλεγμένο θα είναι του ίδιου φύλου και της ίδιας ηλικίας, αν τούτο είναι πρακτικά εφικτό. Σε κάθε περίπτωση, το ποσοστό μη απόκρισης στο αρχικό δείγμα δεν ξεπερνάει τα επιστημονικώς παραδεκτά όρια και δεν αντιστοιχεί σε συγκεκριμένη ομάδα του δείγματος ώστε να δημιουργείται μεροληψία (bias). Επισημαίνεται ότι το ποσοστό μη απόκρισης υπολογίζεται ως ο αριθμός των ατόμων που δεν απάντησαν προς το σύνολο των μονάδων του δείγματος (Ρόντος και Παπάνης, 2006).

Καθώς η έρευνα χαρακτηρίζεται και από το στοιχείο της εφικτότητας και την προσαρμογή στις τρέχουσες έκτακτες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες, η συγκεκριμένη διενεργήθηκε με τηλεφωνικές συνεντεύξεις (ποσοτική τηλεφωνική έρευνα σε σταθερά τηλέφωνα μέσω του συστήματος CATI - Computer Aided Telephone Interviewing), αντί του αρχικού σχεδιασμού επιτόπιας έρευνας, λόγω των περιοριστικών μέτρων για την αντιμετώπιση της πανδημίας και της επικινδυνότητας που ενέχουν οι επί τόπου συνεντεύξεις τόσο για τους ερευνητές όσο και για τους ερευνώμενους. Πέραν δε της επικινδυνότητας, υπήρχε και το ενδεχόμενο μεγάλου αριθμού αρνήσεων υποδοχής των συνεντευκτών για την ποσοτική έρευνα, που θα είχε ως αποτέλεσμα τη μεροληψία των αποτελεσμάτων της.

Επισημαίνεται ότι οι προτεινόμενες αλλαγές του τρόπου διενέργειας της έρευνας δεν υποβαθμίζουν την ποιότητά της, αλλά βασίζονται σε επίσης επιστημονικά παραδεκτές επιλογές, όπως εδώ η τηλεφωνική έρευνα, που είναι καθιερωμένη πλέον στη σύγχρονη πρακτική. Οι αλλαγές αυτές υπόκεινται πάντως σε γραφειοκρατικές δυσκολίες, όταν η έρευνα είναι χρηματοδοτούμενη, που επιφέρουν καθυστερήσεις για έγκριση και τροποποιήσεις σε βασικά στοιχεία της έρευνας, όπως το χρονοδιάγραμμα, ο προϋπολογισμός κτλ., και δεν θα πρέπει επομένως να γίνονται παρά όταν είναι απόλυτη ανάγκη.

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν υποβλήθηκαν ηλεκτρονικά σε στατιστική επεξεργασία και ανάλυση (κωδικογράφηση, ελέγχους ποιότητας υλικού, λογικής και πληρότητας). Η παρουσίαση και ανάλυση των αποτελεσμάτων πραγματοποιήθηκε με περιγραφικές και επαγωγικές μεθόδους κατάλληλες να απαντήσουν στα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας. Τα στατιστικά δεδομένα και οι δείκτες που παρήχθησαν αποθηκεύτηκαν στη βάση δεδομένων, ώστε να είναι ευχερής η ταξινόμηση και η άντλησή τους για κάθε μετέπειτα χρήση. Εφαρμόστηκαν επίσης μέθοδοι οργάνωσης των δεδομένων αυτών με τρόπο ώστε να αποτελέσουν ένα ολοκληρωμένο σύστημα συνεχούς παρακολούθησης των θεμάτων του μεταναστευτικού/προσφυγικού στην Ελλάδα. Επισημαίνεται ότι, όπως και στην ποιοτική, έτσι και στην ποσοτική έρευνα, ακολούθησε μια συνθετική ανάλυση

των ευρημάτων και των συμπερασμάτων που προέκυψαν, ώστε να είναι πιο ευχερής η χρησιμοποίησή τους για το τελικό στάδιο του έργου που περιγράφεται στην επόμενη ενότητα.

Ποιοτική έρευνα

Οι ποιοτικές έρευνες πραγματοποιούνται είτε αυτόνομα είτε συμπληρωματικά προς τις ποσοτικές, για την εμπάθυνση και εξειδίκευση των βασικών ερωτημάτων, αναλαμβάνοντας συνήθως να επικεντρωθούν σε επιμέρους και ιδιαίτερα χαρακτηριστικά συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων ή ομάδων ενδιαφέροντος (όπως θεσμικοί φορείς διαχείρισης μετανάστευσης, ομάδες ειδικών ή άτυπα συμβούλια μεταναστών κ.ά.), για να αναδείξουν την οπτική των εμπλεκομένων μερών, μέσα από την άμεση και έντονη επαφή με το «πεδίο» ή με ένα ειδικότερο πλαίσιο της πραγματικής ζωής (π.χ. θεσμικό-πολιτισμικό πλαίσιο, δυσκολίες μακροχρόνιας ένταξης, προσκόμματα, διλλήματα, στρατηγικές, οιονεί σύγκρουση δημόσιων-ιδιωτικών προτύπων, καλές πρακτικές κτλ.). Ο ρόλος του ερευνητή είναι να αποκτήσει μια όσο το δυνατόν αρτιότερη και πληρέστερη «ολιστική» και ολοκληρωμένη άποψη της έρευνας, συμπεριλαμβανομένων των πρακτικών, των ερμηνευτικών πλαισιώσεων, των αντιλήψεων και των στάσεων των συμμετεχόντων (Τσιώλης Γ., 2011). Οι κεντρικές ιδέες που προκύπτουν από τα δεδομένα συχνά αναθεωρούνται και με διαλεκτικό τρόπο αντιπαραβάλλονται και συγκρίνονται με τα πραγματολογικά δεδομένα και τις υποθέσεις εργασίας της μελέτης. Το κύριο μέλημα της έρευνας είναι η κατανόηση των τρόπων με τους οποίους οι άνθρωποι δρουν και των σημασιών που λαμβάνουν υπόψη στις πράξεις τους.

Σκοπός της ποιοτικής έρευνας, ειδικότερα στο παρόν ερευνητικό έργο, είναι αφενός να διερευνήσει τη συμβολή των εφαρμοζόμενων πολιτικών ένταξης προς την κατεύθυνση της διαπολιτισμικότητας και της αρμονικής/παραγωγικής συμβίωσης των μακροχρόνια διαμενόντων πληθυσμών` αφετέρου να εντοπίσει αδυναμίες και αποστάσεις ανάμεσα στις ασκούμενες πολιτικές και τις θεσμικές διακηρύξεις περί κοινωνικής ένταξης, αλλά και να αναδείξει καλές πρακτικές προς την παραπάνω κατεύθυνση. Ειδικότερος σκοπός της είναι να συσχετίσει τις περιπτώσεις όπου οι διαδικασίες κοινωνικής ένταξης δεν επιτυγχάνουν, μερικώς ή ολικώς, προσκρούοντας πιθανόν, εκτός των άλλων, στη διάκριση ανάμεσα στο θεσμικό/ενταξιακό και το ιδιωτικό/πολιτισμικό επίπεδο. Ακόμα πιο συγκεκριμένα, η πρωτογενής ποιοτική έρευνα, με τη χρήση συνεντεύξεων και Ομάδων Εστίασης (Focus Groups), με πληθυσμό τους φορείς άσκησης πολιτικής και λοιπών δράσεων (ΜΚΟ κ.ά.), διερεύνησε συστηματικά την αποτελεσματικότητα και τις προοπτικές των μέχρι σήμερα εφαρμοζόμενων πολιτικών και άντλησε προτάσεις για μια ολοκληρωμένη στρατηγική κοινωνικής ένταξης. Η επιλογή της ποιοτικής προσέγγισης εί-

να εμφανώς η πλέον κατάλληλη για την έρευνα στον συγκεκριμένο πληθυσμό και γι' αυτό προκρίθηκε στην προκειμένη περίπτωση.

Πιο αναλυτικά, πραγματοποιήθηκαν συνολικά 26 συνεντεύξεις, από τις οποίες 10 έγιναν με διεθνείς οργανισμούς και ΜΚΟ και 10 με εθνικούς και περιφερειακούς φορείς που εμπλέκονται σε καθημερινή βάση με την υποδοχή και την υποστήριξη μεταναστών και προσφύγων. Επίσης πραγματοποιήθηκαν 6 συνεντεύξεις (3 και 3 από τις δύο παραπάνω ομάδες με στελέχη που έχουν στρατηγικό ρόλο στη λήψη αποφάσεων). Οι συνεντεύξεις εστίασαν σε ζητήματα ένταξης και κοινωνικής αποδοχής, ώστε –εξειδικεύοντας και εμβαθύνοντας τη λογική της ποσοτικής έρευνας με το ερωτηματολόγιο– να ανιχνευθούν τα βασικότερα σημεία σύγκλισης και απόκλισης αναφορικά με την προοπτική μακροχρόνιας ένταξης και οι θεσμικές πρακτικές που θεωρούνται οι βέλτιστες από τη μεριά της τοπικής κοινότητας ως προς το στόχο της διαπολιτισμικής συμπερίληψης και της κοινωνικής ένταξης. Ο σκοπός εδώ είναι να διατυπωθούν ερμηνευτικά σχήματα και να αναδυθούν κοινωνικές πρακτικές που ποικίλλουν σε εύρος από την ουσιαστική απόρριψη μέχρι την ενεργό συμπαράσταση.

Κεντρικό άξονα της πρωτογενούς ποιοτικής έρευνας αποτελεί, κατά κύριο λόγο, η συστηματική διερεύνηση των κοινωνικών αντιλήψεων, των στάσεων, αλλά κυρίως των πρακτικών (με όρους ερμηνείας και εφαρμογής των θεσμικών οδηγιών και του κανονιστικού νομικού πλαισίου που δίνεται κάθε φορά από την ευρωπαϊκή και εθνική διοίκηση) εκ μέρους των επίσημων και ανεπίσημων αλλά ουσιαστικών φορέων άσκησης μεταναστευτικής πολιτικής στην Ελλάδα. Ο βασικός σκοπός της παρούσας ποιοτικής έρευνας σχετίζεται με την ανίχνευση τυχόν αδυναμιών στο υπάρχον πλαίσιο και την εφαρμογή του που δυσχεραίνουν τη μακροχρόνια ένταξη, αλλά και με την ανάδειξη δόκιμων και επιστημονικά τεκμηριωμένων παρεμβάσεων που υποστηρίζουν πρακτικά την ομαλή συμβίωση ανάμεσα σε τοπικούς και «φιλοξενούμενους» πληθυσμούς, προς την κατεύθυνση μιας διαπολιτισμικής κοινότητας/κοινωνίας που δημιουργεί νέες προϋποθέσεις κοινωνικής συνοχής και ευημερίας.

Από αυτή τη συστηματική επισκόπηση που περιγράφηκε παραπάνω, μέσα από ομάδες εστίασης και συνεντεύξεις (υποχρεωτικά διαδικτυακές ένεκα πανδημίας), είναι δυνατόν να προκύψει ένα ιστορικό καταγεγραμμένων δράσεων και πρακτικής αντιμετώπισης του ζητήματος, με έμφαση στην πιθανή απόσταση ανάμεσα στη θεσμική ρητορική/διακήρυξη και την πρακτική εφαρμογή, ώστε να αναδειχθεί μια μεθοδική χαρτογράφηση των στρατηγικών αντιμετώπισης των θεσμικών ελλείψεων από τη μεριά των εμπλεκόμενων υποκειμένων.

Οι επιμέρους άξονες ερευνητικού σχεδιασμού εξειδικεύουν τις θεματικές περιοχές όπου πραγματοποιήθηκε η ποιοτική έρευνα για να διερευνηθούν παράλληλα τους ευνοϊκούς παράγοντες, αλλά και τα εν δυνάμει εμπόδια στους στόχους των στρατηγικών κοινωνικής ένταξης και να αξιοποιήσουν τη διαπολιτισμικότητα ως

εργαλείο ανάδειξης και εμβάθυνσης δημοκρατικών θεσμών και συνειδήσεων των επιμέρους πληθυσμών. Απώτερος σκοπός των δράσεων αυτών είναι η επίτευξη της ομαλής συμβίωσης και η διασφάλιση της ανοιχτής και ισότιμης ανταλλαγής μεταξύ κοινωνίας υποδοχής και μεταναστευτικού πληθυσμού. Η ποιοτική έρευνα ολοκληρώθηκε με τη συνθετική παρουσίαση των συμπερασμάτων της.

Πολιτικές διαχείρισης του μεταναστευτικού/προσφυγικού ζητήματος

Οι χώρες διαφέρουν ως προς το επίπεδο της κοινωνικής αποδοχής ή μη των μεταναστών και της μετανάστευσης. Η διεθνής εμπειρία καταδεικνύει ότι η αξιοποίηση των αποτελεσμάτων που προκύπτουν από ολοκληρωμένες έρευνες με ποσοτικές και ποιοτικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις και σύγχρονα εργαλεία έρευνας στο χώρο της μετανάστευσης διευκολύνουν την ανάληψη αποτελεσματικών μέτρων πολιτικής, ακόμη και στην περίπτωση ενός τόσο δύσκολου εγχειρήματος, όπως είναι η κοινωνική ένταξη. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η βιωματική εμπειρία, οι ματαιωμένες προσδοκίες, η αδυναμία διαχείρισης από την κρατική και περιφερειακή διοίκηση των σύνθετων προβλημάτων οργάνωσης υποδομών και υπηρεσιών υποδοχής μεταλλάσσουν τα συναισθήματα και τις αρχικές θετικές αντιλήψεις από τη μεριά των κατοίκων στις κοινότητες υποδοχής, δείχνοντας ότι οι στάσεις δεν είναι παγιωμένες παρά διαμορφώνονται σε μεγάλο βαθμό από την πολιτική βούληση, τον σχεδιασμό και την εμπλοκή δικτύων θεσμικών και κοινωνικών φορέων και δικτύων στην προσπάθεια ομαλής ένταξης.

Συγκεκριμένα, η οργανωμένη άσκηση κοινωνικής πολιτικής, η αναγνώριση αρχών δικαίου, η προσαρμογή σε κοινωνικές και εργασιακές συνθήκες, η σταδιακή εξοικείωση με στάσεις, συμπεριφορές και ανταλλαγές με τους πολίτες της χώρας υποδοχής αποτελούν σταθμούς της κοινωνικής ένταξης, που μπορεί να αγγίζουν και ζητήματα επαναπροσδιορισμού της πολιτισμικής ταυτότητας, των αξιακών προτύπων, του τρόπου ζωής, του καταναλωτικού μοντέλου και των οικογενειακών και κοινωνικών σχέσεων για τους μετανάστες και πρόσφυγες, των οποίων η συμμετοχή στα κοινά και στην πολιτική ζωή μιας χώρας διαφορετικής από εκείνη της καταγωγής τους αποτελεί μια πρόκληση για τους ίδιους, αλλά και για τους κατοίκους των κοινοτήτων υποδοχής.

Για τους παραπάνω λόγους στο παρόν έργο αξιοποιήθηκαν όλες οι παραπάνω θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις, καθώς και άλλες δράσεις που πραγματοποιήθηκαν στα πλαίσιά του, προκειμένου να προσφερθεί μια ολοκληρωμένη πρόταση για την αντιμετώπιση του μεταναστευτικού/ προσφυγικού ζητήματος στην Ελλάδα, τη διόρθωση των ελλείψεων και αστοχιών της ασκούμενης πολιτικής και την ανάδειξη των κατευθύνσεων που θεωρούνται κρίσιμες για τη διαχείριση της μακροχρόνιας παραμονής των πρόσφατων (από το 2015 και μετά) μεταναστών/ προσφύγων στην Ελλάδα.

Στην προσπάθεια αυτή λαμβάνονται υπόψη τα ευρήματα του έργου ως προς:

- Το υπάρχον θεσμικό πλαίσιο και την εθνική στρατηγική της χώρας
- Τις επικρατέστερες θεωρητικές προσεγγίσεις που αναλύθηκαν σε βάθος στο παρόν έργο
- Τις ιδιαιτερότητες και ιδιομορφίες της ελληνικής κοινωνίας, όπως προκύπτουν από τις στάσεις της και τα αίτια που τις προσδιορίζουν
- Τις κοινωνικο-οικονομικές και δημογραφικές συνέπειες τόσο του πρόσφατου όσο και προηγούμενων μεταναστευτικών/προσφυγικών ρευμάτων, όπως προέκυψαν από την ανάλυση στατιστικών και άλλων ερευνητικών δεδομένων
- Το ρόλο και την αποτελεσματικότητα των πολιτικών που μέχρι σήμερα εφαρμόστηκαν, καθώς και τη δράση ιδιωτικών φορέων για την υποδοχή, διαμονή και ένταξη των μεταναστών/προσφύγων, όπως αυτά προέκυψαν από την ποιοτική έρευνα
- Καλές πρακτικές που ακολουθήθηκαν διεθνώς για την επίλυση σχετικών προβλημάτων
- Σενάρια εξέλιξης της μακροχρόνιας παραμονής και της κοινωνικής ένταξης των μεταναστών/προσφύγων, όπου λαμβάνονται υπόψη και ορισμένες σταθερές ήδη ανιχνεύσιμες στις παρελθούσες ροές προς την Ελλάδα

Με λίγα λόγια, στο τελευταίο αυτό στάδιο της έρευνας γίνεται αρχικά μια σύνθεση και σύγκριση των αποτελεσμάτων όλων των ερευνητικών δραστηριοτήτων προκειμένου να διευκολυνθεί η χρήση τους στην διατύπωση προτάσεων. Ακολουθεί η χρησιμοποίηση του υλικού όλων των δράσεων του έργου προκειμένου να προταθεί μια ολοκληρωμένη στρατηγική για το μεταναστευτικό. Τέλος, πραγματοποιείται μια συνολική ανατροφοδότηση για την επανεξέταση των θεωρητικών προσεγγίσεων με βάση τα ευρήματα της έρευνας, καθώς η σχέση θεωρίας και έρευνας είναι αμφίδρομη.

Συμπεράσματα

Το άρθρο αυτό παρουσιάζει μια ολιστική προσέγγιση σχεδιασμού κοινωνικής έρευνας αναφορικά με το μεγάλο θέμα της μετανάστευσης και της κοινωνικής ένταξης των υπηκόων τρίτων χωρών που αποτελούν πλέον σημαντικό τμήμα της ελληνικής κοινωνίας και οικονομίας. Στόχος είναι, μεταξύ άλλων, να ενισχυθεί η οργανωσιακή ετοιμότητα των φορέων διαχείρισης του μεταναστευτικού/προσφυγικού ζητήματος. Κατ' αυτό τον τρόπο, θα μπορούσαν να υποστηριχθούν μεταναστευτικές και ενταξιακές πολιτικές προς την κατεύθυνση της ομαλής κοινωνικής ένταξης του εισερχόμενου πληθυσμού, καθώς και της καλύτερης διαχείρισης του

όλου φαινομένου στην Ελλάδα. Επιπλέον, με τη δημιουργία πάγιας ερευνητικής υποδομής, υποστηρίζεται η βιωσιμότητα, η επέκταση και η συνεχής βελτίωση του συστήματος, ώστε να αποτελεί χρήσιμο εργαλείο και δίαυλο συνεργασίας των εμπλεκομένων.

Ευρύτερα, οι ανάγκες της σύγχρονης οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης για πληροφορία, οδηγούν, και σε αυτό το πεδίο, σε εξειδικευμένες εμπειρικές καταγραφές με σκοπό την παραγωγή και διάχυση πληροφοριών κατάλληλων να υποστηρίζουν αποτελεσματικά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Στην προοπτική μελλοντικών ερευνών, είτε ποσοτικών, είτε ποιοτικών, θα είχε ενδιαφέρον, για την πληρέστερη κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας, να συμμετέχουν και πρόσφυγες/μετανάστες, ώστε να είναι δυνατή η σύγκριση των στάσεων και αντιλήψεων των δύο πλευρών. Και στα πλαίσια πάντως του παρόντος έργου, έχουν ανατεθεί διπλωματικές εργασίες με αντικείμενο τις στάσεις και τις αντιλήψεις των μεταναστών/προσφύγων σχετικά με την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα και την κοινωνική τους ένταξη.

Συνοψίζοντας, το παρόν άρθρο επιχείρησε να αποκρυσταλλώσει, στο μέτρο του δυνατού όλο το πλούσιο φάσμα των θεωρητικών προβληματισμών, των θεματικών και μεθοδολογικών επιλογών και των ερευνητικών τεχνικών που επιστρατεύθηκαν στον σχεδιασμό του εν λόγω ερευνητικού έργου.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ana, K., Smith, R., & Yan, L. (2013). Research misconduct in low- and middle-income countries. *PLoS Med*, *10* (3), e1001315.
- Bergin, T. (2021). *Εισαγωγή στην ανάλυση δεδομένων-Ποσοτικές, ποιοτικές και μεικτές μέθοδοι*. Επιστημονική επιμέλεια στην ελληνική γλώσσα: Αϊδίνης Α. Μετάφραση Μπικουβράκης Α., Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
- Billiet, J., Meuleman, B. & De Witte, H. (2014). The relationship between ethnic threat and economic insecurity in times of economic crisis: Analysis of European social survey data. *Migration Studies*, *2*(2), 135–161.
- Ceobanu, A.M., & Escandell, X. (2010). Comparative analyses of public attitudes toward immigrants and immigration using multinational survey data: A review of theories and research. *Annual Review of Sociology*, *36*, 309–328.
- Chtouris, S., Zissi, A., Stalidis, G., & Rontos, K. (2014). Understanding xenophobia in Greece: A correspondence analysis. *European Journal of Sociology*, *55*(1), 107-33.
- Coenders, M. & Scheepers, P. (2004). Associations between nationalist attitudes and exclusionist reactions in 22 countries. In M. Gijsberts, L. Hagendoorn, & P. Scheepers (επιμ.), *Nationalism and exclusion of migrants: Cross-national comparisons* (pp. 187-224). Burlington, ON, Canada: Ashgate Publishing.
- Giovanni, P., & Sasahara, A. (2019). The impact of global warming on rural-urban migrations: Evidence from global big data. *NBER Working Papers 25728*, National Bureau of Economic Research, Inc.

- Hjerm, M., & Nagayoshi, K. (2015). Anti-immigration attitudes in different welfare states: Do types of labor market policies matter? *International Journal of Comparative Sociology*, 56(2), 1–22.
- Κάλλας, Γ. (2010). Η οργάνωση της παρατήρησης στις κοινωνικές επιστήμες και οι συνέπειες της στη συγκρότηση των ερευνητικών υποδομών. Στο Γ. Τσιώλης, Ν. Σερντεδάκις, & Γ. Κάλλας (επιμ.), *Ζητήματα καταγραφής, τεκμηρίωσης και ανάλυσης κοινωνικών δεδομένων* (27-74). Αθήνα: νήσος.
- Kalogeraki, S. (2012). Migrant-related attitudes and perceived ethnic threats between in-groups and out-groups. The cases of Greece and Sweden. *Nordic Journal of Migration Research*, 2(3), 243-253.
- LeVine, R.A., & Campbell, D.T. (1972). *Ethnocentrism: Theories of conflict, ethnic attitudes, and group behaviour*. John Wiley & Sons.
- Lucassen, G. & Lubbers, M. (2012). Who fears what? Explaining far-right-wing preference in Europe by distinguishing perceived cultural and economic ethnic threats. *Comparative Political Studies*, 45(5), 547–574.
- Ναγόπουλος, Ν. (2003). *Τα θεμέλια της κοινωνιολογικής γνώσης και οι κοινωνίες της νεωτερικότητας*. Αθήνα: Κριτική.
- Ναγόπουλος, Ν. (2010). Οι συνθετικές μεθοδολογικές διαστάσεις της κοινωνικής επιστήμης και έρευνας. Στο: Γ. Τσιώλης, Ν. Σερντεδάκις & Γ. Κάλλας (επιμ.), *Ζητήματα καταγραφής, τεκμηρίωσης και ανάλυσης κοινωνικών δεδομένων*. Αθήνα: νήσος.
- Raijman, R., Semyonov, M., & Schmidt, P. (2003). Do foreigners deserve rights? Determinants of public opinion views toward foreigners in Germany and Israel. *European Sociological Review*, 19, 379–392.
- Ρόντος, Κ. (1993). *Το σύστημα πληροφόρησης ως μέσο υποστήριξης του περιφερειακού προγραμματισμού*. Αθήνα: Σύγχρονη Εκδοτική, ISBN 960-7344-40-5.
- Ρόντος, Κ. (2011). *Ανάλυση Στατιστικών Δεδομένων και Δημογραφικές-Κοινωνικές Εφαρμογές*. Αθήνα: Εκδόσεις Γ. Μπένου.
- Ρόντος, Κ. (2008). Το ελληνικό στατιστικό σύστημα ως μέσο υποστήριξης της δημογραφικής και κοινωνικής έρευνας και πολιτικής. Στο Ι. Κάλλας, Δ. Κονδύλη & Γ. Καραγιάννης (επιμ.) *Μεθοδολογικά ζητήματα και ερευνητικές υποδομές των κοινωνικών επιστημών*. Αθήνα: Εκδόσεις Ποταμός.
- Ρόντος, Κ. (2011). Σύγχρονες μέθοδοι συλλογής πληθυσμιακών δεδομένων: Η περίπτωση των πληθυσμιακών μητρώων. Στο: Γ. Τσιώλης, Ν. Σερντεδάκις & Γ. Κάλλας (επιμ.), *Ζητήματα καταγραφής, τεκμηρίωσης και ανάλυσης κοινωνικών δεδομένων*. Αθήνα: νήσος.
- Ρόντος, Κ., & Παπάνης, Ε. (2006). *Στατιστική έρευνα-μέθοδοι και εφαρμογές*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρη.
- Ρόντος, Κ., Κοκολάκης, Σ., Μαραγκουδάκης, Μ., Ναγόπουλος, Ν., & Τσάπαλα, Φ. (2012). *Μεθοδολογία οργάνωσης και λειτουργίας ολοκληρωμένου πληροφοριακού συστήματος για την παρακολούθηση της ενταξιακής πολιτικής στην Ελλάδα*. Ευρωπαϊκό Ταμείο Ένταξης, Υπηρεσιών Τρίτων Χωρών, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
- Rontos, K, Nagopoulos, N., & Panagos, N. (2019). *The Refugee and Immigration Phenomenon in Lesbos (Greece) and the Local Society: Attitudes and Beliefs*. Cambridge Scholars Publishing.
- Σαββάκης, Μ., & Ρόντος, Κ., (2021). Ηθική και δεοντολογία στη σύγχρονη εμπειρική κοινωνική έρευνα. *Θεωρία και έρευνα στις κοινωνικές και πολιτικές επιστήμες*, 14, 7-30.
- Šantić, D., Minca, C., & Umek, D. (2017). The Balkan migration route: Reflections from a Serbian observatory. Στο Μ. Bobić, & S. Janković (επιμ.), *Towards understanding of*

- contemporary migration: Causes, consequences, policies, reflections* (221-239), Belgrade: Institute for Sociological Research, University of Belgrade.
- Sniderman, P.M., Hagendoorn, L., & Prior, M. (2004). Predisposing factors and situational triggers: Exclusionary reactions to immigrant minorities. *American Political Science Review*, 98(1), 35–49.
- Stephan, W.G., Stephan, C.W., & Gudykunst, W.B. (1999). Anxiety in intergroup relations: A comparison of anxiety/uncertainty management theory and integrated threat theory. *International Journal of Intercultural Relations*, 23(4), 613–628.
- Tajfel, H. (1978). *Differentiation between social groups. Studies in the social psychology of intergroup relations*. London: Academic Press.
- Tajfel, H., & Turner, J. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. Στο W. Austin and S. Worchel (επιμ.) *The social psychology of intergroup relations*. Monterrey, Brooks/Cole.
- Τσιώλης, Γ. (2011). Δευτερογενής ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: μια ερευνητική στρατηγική συμβατή με την ποιοτική έρευνα. Στο Γ. Τσιώλης, Ν. Σερντεδάκης & Γ. Κάλλας (επιμ.), *Ζητήματα καταγραφής, τεκμηρίωσης και ανάλυσης κοινωνικών δεδομένων*. Αθήνα: νήσος.